

INDIVIDUELLA UTVECKLINGSPLANER

ELEVENS INDIVIDUELLA UTVECKLING har hamnat alltmer i centrum i skolan. Tidigare betraktades eleverna som en ganska homogen grupp som förväntades lära på ungefär samma sätt och i samma takt. Idag vet vi att olika individer lär och utvecklas på olika sätt. Skolans uppgift är att ge alla individer möjligheter att utvecklas utifrån sina egna förutsättningar.

För elever i behov av särskilt stöd har skolan sedan många år tillbaka kunnat upp-rätta så kallade åtgärdsprogram. De utgår från en analys av barnets förutsättningar och behov och anger vilka insatser och arbetssätt skolan ska erbjuda för att stödja barnets lärande.

Men eftersom faktiskt alla barn lär och utvecklas på sitt eget sätt, och gynnas av olika slags arbetssätt och stöd, kan individuell planering och uppföljning vara värdefullt i undervisningen generellt.

Den individuella utvecklingsplanen (IUP), som skolan skriver tillsammans med eleven och föräldrarna, är ett redskap för att främja alla elevers möjligheter att utvecklas. Den skrivs ned som en avslutning på utvecklings-samtalet med eleven och föräldrarna. Utvecklings-samtal, som ska hållas minst en gång per termin, är obligatoriskt i förskolan, grundskolan och gymnasiet.

Utvecklingsplanen utgår från var eleven befinner sig i relation till målen i läroplaner och kursplaner och beskriver vad han eller hon behöver arbeta särskilt med. Dessutom preciserar den vilka konkreta insatser skolan ska bistå med för att eleven ska kunna utvecklas så långt som möjligt – såväl kunskaps-mässigt som socialt och personligt.

Utvecklingsplanen ska följas upp regelbundet, så att elevens framsteg och skolans insatser kan utvärderas. Minst en gång per termin är ett normalt avstämningsintervall, men beroende på hur snabbt eleven utvecklas och om stödet fungerar som tänkt, kan tätare feed-back behövas.

Tanken är att elevernas utvecklingsplaner ska följa dem under hela skoltiden – från förskolan upp till gymnasiet – och ge viktig information vid övergången mellan olika årskurser och skolformer.

I Göteborgs Stads skolplan finns sedan 2001 inskrivet att alla barn och unga ska ha en individuell utvecklingsplan. Som stöd för skolor och förskolor att komma igång med arbetet pågår sedan några år en fortbildnings-satsning.

Regeringen har nu beslutat att skriftliga individuella utvecklingsplaner ska bli obligatoriskt i hela grundskolan från och med januari 2006, och kravet ska skrivas in i grundskoleförordningen. För att utvecklingsplanerna ska fylla sitt syfte och vara någorlunda likvärdiga i hela landet kommer Skolverket att ta fram allmänna råd och riktlinjer.

Planering och uppföljning

Individuella utvecklingsplaner kan fylla många olika syften. De kan fungera som ett planerings- och uppföljningsinstrument för skolan. I arbetet med att beskriva och planera för elevens väg mot målen, blir skolans ansvar att individanpassa undervisningen också tydligare. Att skolan aktivt erbjuder en variation av arbetssätt och arbetsformer är grundläggande för att målstyrningen ska fungera.

Information och kommunikation

Ett annat viktigt syfte med individuella utvecklingsplaner är att ge föräldrarna tydlig, kontinuerlig information om elevens studie-utveckling. Betyg ges först i årskurs 8, och fram till dess får hemmet vanligen muntlig information om var barnet befinner sig i förhållande till målen. Undersökningar visar dock att många föräldrar – och elever – blir överraskade när betygen kommer, de drabbas av en »betygschock« och tycker inte att den tidigare information som förmedlats varit tillräcklig.

För att eleverna ska kunna nå upp till de nationella målen för skolan måste de förstå vad de förväntas kunna enligt läroplanen och kursplanerna, och hur de ska gå tillväga för att lyckas. Även föräldrarna behöver förstå läroplanernas kunskapskrav, få möjlighet att följa barnets lärande och ha inblick i skolans pedagogiska arbetssätt för att kunna stödja sitt barn.

En individuell utvecklingsplan kan underlätta för skolans pedagoger att kommunicera med eleverna kring målen och hur vägen framåt kan se ut.

Tydliggör lärandet som en process

När utvecklingsplanen regelbundet följs upp blir det tydligt vilka mål eleven har uppnått och nya mål kan tillkomma istället. På detta sätt får eleven en påtaglig bild av sina framsteg, vilket kan stärka självförtroendet. Den gemensamma planeringen och uppföljningen kan dessutom ge eleven kunskap om vilka lärandestrategier och arbetssätt som fungerar för just honom/henne.

Vilka mål?

Eftersom varje barns specifika behov står i centrum måste innehållet i utvecklingsplanerna naturligtvis variera. Om eleven inte når upp till målen i något skolämne är det kanske prioriterat att fokusera detta ämnesrelaterade kunskapsmål under den kommande terminen. Ett annat barn behöver i första hand träna på att samarbeta i en grupp eller att våga tala inför andra.

Myndigheten för skolutveckling anser att det bör finnas en balans mellan de olika typer av mål som finns i skolans kursplaner, det vill säga strävansmål och uppnåendemål, i elevers individuella utvecklingsplaner. Att enbart fokusera kursplanernas uppnåendemål – de konkreta avstämningsmål som eleven ska klara för att nå godkänt – är inte tillräckligt, menar man. Uppnåendemålen utgör endast en minimi-nivå för kunskapen, satt i relation till en viss betygsnivå. Strävansmålen beskriver däremot de mer sammansatta, både breda och djupa färdigheter och förmågor som är undervisningens långsiktiga mål, exempelvis kommunikationsförmåga och förmåga till samarbete. (Myndigheten för skolutveckling, 2004)

I förskolan existerar endast strävansmål. Där finns inga fastlagda »etapp-mål« att stämma av mot, utan barnets utveckling ska bedömas helt utifrån individens egna förmågor och förutsättningar.

Exempel på hur skolor utformat sina utvecklingsplaner

Många skolor som infört individuella utvecklingsplaner utgår från följande övergripande målområden i läroplanerna – kunskapsutveckling, social utveckling, personlig utveckling och demokratisk utveckling – och har dessa som huvudrubriker. (Förskolan: motorisk utveckling, social utveckling, emotionell utveckling, kognitiv utveckling och språklig utveckling.)

Under varje rubrik/målområde i utveck-

lingsplanen beskrivs ofta nuläget för eleven kortfattat, vad eleven behöver arbeta med samt hur han eller hon ska nå fram till det uppsatta målet.

Antalet mål i utvecklingsplanen är vanligtvis begränsat till mellan ett och tre stycken per termin. Att fokusera på ett fåtal mål kan vara effektivare och ge eleven större chans till framgång, visar erfarenheterna från bland annat skolor i Göteborg.

Planen ska blicka framåt

En individuell utvecklingsplan ska vara framåtsyftande – tyngdpunkten ska alltså ligga på vad barnet kan utveckla. Utvecklingsplanen ska inte fungera som ännu ett bedömningsinstrument, av betygstyp, utan vara ett redskap för att stödja barnets utveckling.

Dokumentation

Bedömningen av var eleven befinner sig, och vilka lärande- och utvecklingsmål som ska prioriteras, utgår från olika typer av dokumentationsunderlag. Dokumentationen kan bestå i alltifrån provresultat från nationella ämnesprov till portfoliomaterial, loggboksanteckningar och arbetslagets analys av hur barnet trivs och fungerar i klassen/gruppen.

I förskolan används ofta pedagogernas observationer av barnen som underlag. Förskolan genomför ibland också intervjuer med barnen samt gör bedömningar av exempelvis barnets språkutveckling.

Även föräldrarnas och elevens egna synpunkter kring sitt lärande och utveckling är viktig information. Därför är det viktigt att föräldrarna och eleven inför utvecklings-samtalet får förbereda sig med frågor kring elevens kunskapsinhämtning och färdighetsutveckling.

Att både elever och föräldrar är överens med läraren om innebörden i målen är av stor betydelse. Ansvaret för att tydliggöra målen i läroplanen ligger på skolan.

Ansvar

Vem i skolan som bär ansvar för att de insatser som överenskommit också genomförs kan variera. I vissa fall kan det vara en specifik lärare i ett ämne, i andra fall hela arbetslaget. Det är vanligt att de ansvariga lärarna står med namn i utvecklingsplanen.

Läraren och föräldrarna kan också komma överens om att dela ansvaret för vissa stödjande insatser. Föräldrarna kan t ex åta sig att träna olika moment med sitt barn hemma.

Att barnet/eleven lägger ner arbete är självklart en grundförutsättning.

Utvecklingsplanen undertecknas ofta av både lärare, föräldern och eleven, men något sådan formellt krav finns inte.

Sekretess

Den individuella utvecklingsplanen upprättas av skolan, som är en myndighet. Detta innebär att utvecklingsplanen är allmän handling. Allmänna handlingar kan beställas fram och läsas av allmänheten. Detta sker dock inte automatiskt så snart någon begär ut handlingen. Först ska alltid en sekretessprövning göras, i skolans fall av ansvarig lärare eller annan tjänsteman. Uppgifter som bedöms kunna vara till skada för personen, eller för närstående till honom, får enligt lag inte lämnas ut.

Personliga uppgifter av sådan art att de kan behöva sekretessbeläggas skall inte förekomma i skolans individuella utvecklingsplaner, skriver regeringen i förslaget att införa individuella utvecklingsplaner i grundskoleförordningen. (Dnr U 2004/2868/S)

Att skolans dokumentationsmaterial betraktas som allmän handling kommer som en överraskning för många. Faktum är att i stort sett alla dokument i skolan så småningom blir allmänna. Men det är först idag, i takt med att både insynen i skolans verksamhet och mängden dokumentation har ökat, som lagstiftningen och regelverket

kommit att beröra skolans verksamhet på ett påtagligt sätt. Även lärares egna anteckningar om elever, som ibland kallas »minnesanteckningar«, är allmänna handlingar. Så snart en anteckning tillför någon ny sakmässig information kring eleven, definieras den som allmän handling. (Källa: Tryckfrihetsförordningen).

Detta innebär att läraren måste utforma informationen så att den inte i onödan innehåller känsliga uppgifter eller kan uppfattas kränkande för personen ifråga.

Ledstjärnan är att uttrycka sig på ett professionellt sätt och ha styrdokumentens mål i centrum. Frågan »varför finns uppgiften med« är viktig att ställa sig. Tjänar informationen syftet med dokumentationen, nämligen att stärka elevens möjligheter att lära och utvecklas?

Här är det viktigt att den pedagogiska personalen på skolorna gemensamt hittar riktlinjer för hur man bör formulera sig.

Förskolan

Sekretessen i förskolan är strängare än i grundskolan. I förskolan omfattas alla uppgifter om barnen av stark sekretess. Detta innebär att uppgifterna i princip inte lämnas ut *om det inte står klart att så kan ske utan att skada uppkommer.* »Skaderekvisitet« är alltså omvänt jämfört med den skadeprovning som görs kring en allmän handling. (Vid sekretessprovning av allmänna handlingar måste myndigheten visa att det *finns risk för skada* för att kunna neka till utlämnande.)

Förvaring

Om den individuella utvecklingsplanen bedöms innehålla uppgifter som är av sekretesskaraktär ska den förvaras på ett säkert sätt, t ex inlåst i ett skåp dit bara den berörda eleven och läraren/rektorer har tillgång. Detta är inte nödvändigt om utvecklingsplanen saknar sådana sekretessuppgifter.

Olika typer av dokumentationsunderlag,

som provresultat och portfoliomaterial, ska förvaras enligt olika föreskrifter och bevaras under olika lång tid. Här gäller kommunens lokala bestämmelser för dokumenthantering. Det kan därför vara praktiskt att skilja själva utvecklingsplanen från dokumentationen och inte definiera allt som en och samma handling.

Erfarenheter och resultat från skolor

Individuell planering och dokumentation kan skapa tydlighet och struktur för både elever, föräldrar och lärare. Det visar erfarenheterna från tjugo grundskolor som deltagit i ett utvecklingsprojekt. (Myndigheten för skolutveckling, 2004). Målen och resultaten blir mer synliga, och dialogen mellan lärare, elever och föräldrar underlättas.

Elevernas motivation för skolarbetet ökar också när målen och förväntningarna på dem blir tydliga och de ser hur de kan arbeta för att nå framgång.

En studie kring individuella utvecklingsplaner i förskolan och de yngre årskurserna visar en liknande bild. (Elfström, 2004) Förskollärarna och lärarna tyckte att arbetet med individuella utvecklingsplaner gjort det lättare att förmedla vad skolan står för. Föräldrarna förstod bättre vad barnen skulle lära sig. Det blev också tydligare vilka krav som ställs på föräldrarna samt att ansvaret för barnens utveckling och lärande är något som ska delas mellan skolan och hemmet.

I samtalen kring mål och stödåtgärder uppmuntrades föräldrarna vara delaktiga i barnets lärande och utveckling, t ex genom lästräning hemma. Samtidigt innebar föräldrarnas skriftliga åtagande att stödja barnets utveckling att de kände ett större ansvar än tidigare.

Genom att arbeta medvetet för att se varje barns utveckling fick pedagogerna bättre kunskap om barn som annars »försvinner i mängden«, tyckte förskollärare.

Förskollärarna i studien upplevde att

utvecklingsplanerna gjorde deras arbete och kompetens mer synlig och att det ökade professionalismen i yrket. Från att man tidigare främst talat med föräldrarna om hur barnet fungerar i olika rutinsituationer på förskolan hade samtalen förskjutits mot att handla om kompetenser och förmågor hos barnet, som social, emotionell, språklig och motorisk. Läroplanen hade kommit mer i fokus.

Forskaren Ingela Elfström ser en risk att förskolans ansvar och pedagogik kan hamna i skymundan i arbetet med individuella utvecklingsplaner. Barnets beteende och utveckling måste sättas in i ett konkret socialt och miljömässigt sammanhang, annars framstår barnet självt som ansvarigt för sin utveckling. Förskolor är inga naturliga miljöer anpassade till barn, utan skapade av pedagoger, och barnen måste anpassa sig till tidsschemat och den rumsliga planeringen – det får vi inte glömma, menar Elfström.

Pedagogerna i hennes studie lyfter också fram risken att utvecklingsplanerna alltför mycket fokuserar på problem, vilket kan motverka en positiv utveckling. Därför är det också viktigt att reflektera över hur man skriver om barnet/eleven så att texten inte uppfattas som kränkande eller motverkar framsteg. Beskrivningarna får inte bara vara pedagogens subjektiva tyckande utan ska vara neutrala formuleringar baserade på dokumentation och ordentlig analys.

I kvalitetsdialogen, en kvalitativ utvärdering av Göteborgs skolverksamhet, pekar pedagogikprofessorn Thomas Kroksmark på motsatsen – risken att bedömningarna i förskolan och grundskolans tidigare år blir alltför positiva. Elever och föräldrar måste få besked om det faktiska läget, annars kan betygen i årskurs 5 och 9 bli en chockartad upplevelse, konstaterar han.

IUP bara en del i en helhet

Ovanstående resultat pekar på att individuella utvecklingsplaner inte är en isolerad del av

skolans arbete. Utvecklingsplanerna är ett stöd tillsammans med skolans övriga arbete med bedömning och utvärdering av elevernas kunskapsutveckling. Frågan om individuell planering och dokumentation berör samtidigt många fundamentala delar av skolans verksamhet. Den sätter fingret på själva kärnan i uppdraget: Hur kan vi stödja alla elever i att lära och utvecklas så långt det är möjligt?

För att individuella utvecklingsplaner ska bli framgångsrika verktyg för skolans mål- och resultatstyrning på elevnivå måste skolan tolka och konkretisera målen i läroplaner och kursplaner.

– Målen i läroplaner och kursplaner måste göras till alla lärares och pedagogers egendom. Att diskutera och reflektera med kollegor är själva grunden för arbetet, säger Karin Wennbo på Skolutvecklingsenheten i Göteborg.

Tips för att komma igång

- Utnyttja erfarenheter, arbetsmetoder och dokumentationsmallar som redan finns bland kollegor, i andra skolor, i litteratur, på Myndigheten för skolutvecklings webbplats mm. I Göteborgs interna skoldatanät, Kunskapsnätet, finns ett omfattande material kring IUP. Skolor, arbetslag och pedagoger kan här ta del av handfasta råd, mallar, styrdokument, litteraturtips. Adressen är www.gbgsd.se.
- Utgå från de områden skolan redan arbetar med. Arbetar skolan exempelvis med att utveckla och standardisera förberedelserna inför utvecklingssamtal kan detta bli en utgångspunkt. Man kan börja med att skapa en gemensam frågelapp till föräldrarna. Kanske använder någon av lärarna en mall som verkar bra, som skolan kan »köpa« istället för att börja från noll.
- Undvik att lägga all kraft inledningsvis på att utforma den perfekta mallen. Detta kan

snart kännas övermäktigt, särskilt om ambitionen är att mallen ska kunna användas i alla klasser eller vara en röd tråd genom olika skolformer i stadsdelen. Det kan vara lättare att starta med att diskutera: Var befinner vi oss idag? Vad i vårt nuvarande arbetssätt kan vi bygga vidare på? Många gånger innebär det inte något revolutionerande nytt att införa IUP som arbetssätt. IUP knyter istället samman många av de arbetsmetoder som existerar, som portfolio och utvecklingssamtal.

- Eftersom IUP berör så många frågor måste arbetsprocessen få ta tid.
- Utvärdera och revidera löpande.

Fakta – utvecklingssamtal

Alla svenska skolor ska hålla utvecklingssamtal med elevens vårdnadshavare en gång per termin, det står inskrivet i grundskoleförordningen.

I skolverkets skrift *Utvecklingssamtal och skriftlig information, kommentarer* (Skolverket 2000:3087) står: »Utvecklingssamtalet utgår från skolans ansvar för elevernas utveckling. Lärare, elev och föräldrar ska kunna tala öppet och i förtroende och samtalet ska leda till en ömsesidig, framåtblickande och långsiktig plan. Samtalet bör präglas av jämlikhet, varje utvecklingssamtal ska vara väl förberett av både lärare, elev och föräldrar. Det ska ge tydliga besked om elevernas studieresultat i förhållande till krav och mål i läroplan och kursplaner. Det ska också ge en tydlig bild av elevernas sociala utveckling. Om en elev riskerar att inte bli godkänd i ett eller flera ämnen ska både elev och föräldrar få reda på det på ett så tidigt stadium som möjligt. /.../ Man kan se det så att utvecklingssamtalet är en del av lärandet.«

Litteraturtips

Ds 2001:19 (2001). *Elevens framgång – skolans ansvar*. Stockholm. Fritzes.

Elfström, I. (2004). *Varför individuella utvecklingsplaner? – En studie om ett nytt utvärderingsverktyg i förskolan*. Licentiatuppsats, Lärarhögskolan i Stockholm: Institutionen för Individ, omvärld och lärande.

Jancke, H. & Klang – Mattsson, E. (1999). *Utvecklingssamtal i förskolan*. Stockholm: Förskolans förlag.

Moreau, H., Wretman, S. och Fortbildningsförlaget. (2003). *Individuella utvecklingsplaner utifrån utvecklingssamtal och portfolio*. Hässleholm: Exakta AB.

Myndigheten för skolutveckling. (2004). *Individuell planering och dokumentation* (Dnr 2003:251). Stockholm.

Zetterström, A: (2003). *Att arbeta med IUP. Individuella utvecklingsplaner och portfolio för förskolan och skolan*. Handboken. Växjö: Gothia.